

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОЗИТИВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ: АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ

У статті розглядається питання звільнення від позитивної юридичної відповідальності, а також його співвідношення із принципом невідворотності.

Ключові слова: інститут звільнення від юридичної відповідальності, правовий статус особи, спеціальний правовий статус особи, юридичний обов'язок, суб'єктивні права, юридична відповідальність, принцип невідворотності юридичної відповідальності, позитивна і негативна форми юридичної відповідальності.

На сьогоднішній день, досліджуючи питання звільнення від юридичної відповідальності, жодним із науковців – теоретиків не розглядалося питання звільнення від позитивної юридичної відповідальності, зокрема, за власною ініціативою суб'єкта правовідносин. Слід звернути увагу, що таке правове явище є наразі досить розповсюдженим, а інститут звільнення від позитивної юридичної відповідальності має чітку законодавчу регламентацію. Наведемо декілька прикладів.

У статті 81 Конституції України визначено, що повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі їх складення за його особистою заявою. Тобто народний депутат України звільняється від позитивної юридичної відповідальності невідворотно виконувати покладені на нього юридичні обов'язки, визначені даним спеціальним статусом. Але він, безумовно, не може власноруч звільнити себе від невідворотного виконання юридичного обов'язку діяти правомірно, не порушувати приписів правових норм, від того обов'язку, який невідворотно виникає у кожного громадянина нашої держави із набуттям ним деліктоздатності [1].

Така ж ситуація відбувається, коли згідно ст. 108 Конституції України, достроково припиняються повноваження Президента України у разі його відставки [1].

Цікавий приклад звільнення від позитивної юридичної відповідальності міститься у ст. 115 Конституції України Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраним Президентом України. В даному випадку має юридичний факт, тобто обрання нового президента.

Міністри Кабінету міністрів України повинні невідворотно виконувати свої юридичні обов'язки, визначені їх спеціальним статусом, тобто нести позитивну юридичну відповідальність протягом строку дії президентських повноважень, за яких даний уряд було сформовано. З моменту припинення повноважень Президента України, не залежно від волі і бажання членів уряду, вони звільняються від невідворотного виконання покладених на них законом юридичних обов'язків, тобто звільняються від позитивної юридичної відповідальності. Також зазначеною статтею передбачено, що Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Президентові України про свою відставку і звільнити себе, таким чином, за власною ініціативою від позитивної юридичної відповідальності, передбаченою чинним законодавством для суб'єктів правовідносин, які володіють таким спеціальним статусом [1]. Відставка Прем'єр-міністра України тягне за собою відставку всього складу Кабінету Міністрів України. В такому випадку, Прем'єр-міністр України, звільняючи себе за власним бажанням від позитивної юридичної відповідальності невідворотно виконувати покладені на нього обов'язки, автоматично звільняє усіх членів свого уряду від виконання покладених на них юридичних обов'язків.

Прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінетові Міністрів України спричиняє відставку Кабінету Міністрів України [1]. Звільнення членів уряду від відповідальності невідворотно виконувати передбачені законодавством обов'язки відбувається на підставі юридичного факту, а саме резолюції

недовіри, що не залежить від їх бажання чи волі.

У Цивільному кодексі України, наприклад, у ст. 651 визначено підстави для зміни або розірвання договору. Зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Після укладення договору і, зокрема, під час його виконання може виникнути потреба у його зміні чи розірванні. Право на зміну або розірвання договору є логічним продовженням свободи сторін на вступ у договірні відносини та визначення змісту договору. За загальним правилом, зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Серед підстав припинення зобов'язань ЦК називає домовленість сторін, зокрема, домовленість про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація – ст. 604 ЦК), передання боржником кредиторіві відступного (ст. 600 ЦК). Так, змінюючи або розриваючи договір за домовленістю, сторони за власною ініціативою частково або повністю звільняють себе від позитивної юридичної відповідальності, тобто невідворотного виконання юридичних зобов'язань, що виникли у них внаслідок укладання угоди [2].

Цивільний кодекс України ілюструє ще один випадок звільнення від позитивної юридичної відповідальності. Так, у статтях 744 "Поняття договору довічного утримання (догляду)", 749 "Зобов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду)", визначається, що особа-набувач, укладаючи зазначену угоду, бере на себе відповідальність невідворотно виконувати визначені у ній юридичні зобов'язки. Звільнення від позитивної юридичної відповідальності, а саме утримання відчужувача, відбуватиметься незалежно від волі набувача після смерті особи, за якою здійснювався довічний догляд, та належного виконання усіх істотних умов договору [2]. Тобто у такому випадку можна говорити про юридичний факт (смерть відчужувача) як підставу звільнення від позитивної юридичної відповідальності.

Стаття 105 Сімейного кодексу України визначає підстави припинення шлюбу внаслідок

його розірвання. Шлюб припиняється внаслідок його розірвання за спільною заявою подружжя відповідно до статті 106 або одного з них відповідно до статті 107 цього Кодексу [3]. Таким чином подружжя за спільним або бажанням одного з них звільняють себе від позитивної юридичної відповідальності щодо невідворотного виконання покладених на них зобов'язань, які виникли з моменту реєстрації шлюбу.

Сімейний кодекс України у ст. 180 "Зобов'язок батьків утримувати дитину" регламентує, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття [3]. Таким чином, з набуттям дитиною 18 років батьки юридично звільняються від позитивної юридичної відповідальності щодо невідворотного виконання зобов'язань з її утримання незалежно від їх бажання.

Стаття 188 Сімейного кодексу України "Звільнення батьків від зобов'язку утримувати дитину" визначає, що батьки можуть бути звільнені від зобов'язку утримувати дитину, якщо дохід дитини набагато перевищує дохід кожного з них і забезпечує повністю її потреби [3].

Кодекс законів про працю України згідно ст. 38 "Розірвання трудового договору, укладеного на невизначений строк, з ініціативи працівника" та ст. 39 "Розірвання строкового трудового договору з ініціативи працівника" надає можливість працівнику звільнитися від виконання покладених на нього зобов'язань за власним бажанням [4]. З моменту звільнення особи з роботи вона автоматично припиняє нести позитивну юридичну відповідальність щодо невідворотного виконання дорученої їй роботи.

Зазначена вище низка прикладів звільнення від позитивної юридичної відповідальності не є вичерпною. Чинне законодавство містить численні аналогічні випадки. Проаналізувавши їх, можна сформулювати певні висновки, а саме:

1. Інститут звільнення від позитивної юридичної відповідальності має нормативний характер, оскільки механізм його реалізації має чітке законодавче закріплення.

2. Зазвичай про звільнення від позитивної юридичної відповідальності може йтися в контексті розгляду спеціального правового статусу особи, тобто статусу особи як представника тієї чи іншої соціальної групи, відокремленої за певним юридико-значущим началом (родом діяльності, віком та ін.), який наділений відповідно до законів та інших нормативних

актів спеціальними, додатковими, правами і обов'язками, обумовлений особливостями становища особи і потребами її функціональної спеціальної активності (студент, пенсіонер, військовослужбовець, посадова особа та ін.); є загальним для певного кола осіб. Спеціальний статус доповнює (статус депутата) або обмежує (статус рецидивіста) загальний правовий статус, тобто коректує його. На відміну від загального статусу, який є постійним, спеціальний статус має минулий характер. Тому, Медведєв С.В. певним чином мав рацію, говорячи про те, що невідворотність відповідальності у перспективному аспекті зберігається в усіх випадках, оскільки суб'єкт правовідносин зобов'язаний невідворотно виконувати покладені на нього обов'язки, діяти правомірно, адже добровільна форма реалізації юридичної відповідальності невідворотно виникає одночасно із появою у суб'єкта деліктоздатності. І отже, на його переконання, не можна взагалі говорити про звільнення від неї [5]. Така позиція має логічне пояснення. Даний автор досліджував питання звільнення від позитивної юридичної відповідальності виключно через призму загального правового статусу особи як громадянина держави, який закріплений у Конституції і конституційних законах, є загальним, узагальненим і однаковим для всіх незалежно від національності, релігійних переконань, соціального стану; характеризується стабільністю і визначеністю; передбачає рівність прав і обов'язків громадян, рівність їх перед законом; є засадничим для всіх інших; є основою для набуття конкретних суб'єктивних прав, покладення обов'язків і несення відповідальності. Дійсно, говорити про звільнення від позитивної юридичної відповідальності, а саме виконання особою передбачених законодавством держави юридичних обов'язків як громадянина, принаймні, було б неспрофесійно.

3. Підставами звільнення від позитивної юридичної відповідальності можна вважати наступні: власне бажання особи; юридичний факт, тобто таку життєву обставину, з якою закон зв'язує виникнення, зміну чи припинення правовідносин. В даному випадку йдеться про правомірні дії, які підрозділяються на юридичні акти (дії, що вчинені з метою досягти конкретного правового результату) і юридичні

вчинки (дії, що не переслідують правової цілей, але об'єктивно, незалежно від волі і намірів суб'єкта, породжують правові наслідки).

4. Функції інститутів звільнення від негативної і позитивної юридичної відповідальності не співпадатимуть за їх змістовними наповненнями та спрямуваннями, оскільки йдеться про діаметрально протилежні види правової поведінки. Якщо ж говорити про звільнення від юридичної відповідальності в позитивному аспекті, то на перший план виноситиметься правозабезпечувальна функція, реалізація якої забезпечується деталізованим законодавчим закріпленням інститут звільнення від юридичної відповідальності, і полягає у гарантуванні реалізації самого процесу звільнення від юридичної відповідальності через виконання необхідних передбачених законодавством процесуальних вимог тощо.

5. Загальним критерієм ефективності звільнення від позитивної юридичної відповідальності є безконфліктне регулювання правовідносин та рівень ефективності реалізації повноважень кожного з учасників правовідносин тощо.

6. Звільнення від позитивної юридичної відповідальності, на відміну від негативної, характеризується мінімальним ризиком зловживань.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар за заг. ред. Є.О. Харитонової, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої, К.: Правова єдність., 2007. – 1140 с.
3. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар / З. Ромовська. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Правова єдність : [Алерта] : [КНТ]: [Центр учбової літератури], 2009. – 432 с.
4. Кодекс законів про працю України: Офіційне видання / Верховна Рада України. – Київ : Парламентське видавництво, 2003. – 1107 с.
5. Медведєв С.В. Освобождение от юридической ответственности в российском государстве (теоретические и практические аспекты): дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. : 12.00.01 "теория государства и права; история учений о государстве и праве" / Медведєв С.В. – Н. Новгород, 2005. – 161 с.

А.А. Корниенко

Освобождение от позитивной юридической ответственности и принцип неотвратимости: аспекты соотношения.

В статье рассматривается вопрос соотношения освобождения от позитивной юридической ответственности и принципа неотвратимости.

A.A.Kornienko

The dismissal from the positive legal responsibility and the principle of inevitable: the aspects of correlation.

In the article we investigate the aspects of correlation between the dismissal from the positive legal responsibility and the principle of inevitable.